

PRAVOPISNI PRIROČNIK HRVAŠKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA

Konec leta 1986 je v Zagrebu izšel Pravopisni priročnik* (dalje: PP) prof. dr. Vladimira Anića in prof. dr. Josipa Silića (recenzenti: R. Katičić, D. Rosandić, D. Škiljan, urednika: Z. Diklić in M. Marić), ki smo nanj čakali več kot devet let. Že samo to, da je bilo treba na knjigo tako dolgo čakati, je povzročilo veliko zanimanje javnosti, ki naravnost kliče po takšne vrste priročnikov; prav to zanimanje pa je ob izidu sprožilo tudi veliko nasprotujočih si ocen, od takšnih, da je to »eno najtemeljitejših del naše normativistične literature sploh«, do takšnih, ki so manj pohvalne.

Anić-Silićev PP je eden od projektov, ki si jih je zamislila in jih začela uresničevati Komisija za jezik pri Komiteju za prosveto, kulturo, fizično in tehnično kulturo SR Hrvaške. L. 1977 je Komisija zaprosila Katedro za sodobni hrvaški knjižni jezik na Filozofski fakulteti v Zagrebu, naj sprejme pravopis v svoj načrt. Naloga je bila zaupana prof. dr. Vladimiru Aniću in prof. dr. Josipu Siliću. Sprva je bil PP zamišljen kot avtorsko delo, ki bi obravnavalo različna pravopisna vprašanja. Pri tem sta avtorja največ časa porabila za izdelavo slovarja, v katerem so bile navedene pri vsaki besedi dve do tri oblike: pisna oblika besede, njena izgovorjava in tvorba. PP je torej združeval funkcije pravopisnega, pravorečnega in tvorbeno-motivacijskega slovarja. Tak slovar pa se je recenzentom zadel preobširen in so zahtevali od avtorjev, da pripravita priročnik v tradicionalnem obsegu, kot smo ga vajeni v dosedanjih pravopisnih slovarjih. PP nadaljuje tradicijo dosedanjih pravopisov (Brozovega, 1893; Beličevega, 1923; Boraničevega, 1921; Pravopisa Matice hrvatske in Matice srbske iz 1960 – t.i. Novosadski pravopis – in Pravopisnega priročnika srbohrvaškega/hrvaškosrbskega jezika za Bosno in Hercegovino, 1972), prinaša pa tudi nekaj novih rešitev, ki so rezultat novih spoznanj o jeziku in novih komunikacijskih potreb. Njegova naloga je, kot pravita avtorja v uvodu, da »skladno z načeli skupnega pravopisa hrvaškega ali srbskega jezika opiše pravopisno stanje v okviru knjižnojezikovnega izraza, kakršen je v rabi v SR Hrvaški. Zato ga je treba razumeti kot enega od praktičnih pravopisov hrvaškega ali srbskega jezika, kateremu lahko tako kot vsak drug praktični pravopis pomaga, da bi prišli do bolj logičnih in plodnih rešitev, kadar bo to potrebno.«

Od prejšnjih pravopisov se PP loči po pristopu k pravopisnemu gradivu, po njegovi razporeditvi in izboru. Razširjen je za nekaj novih poglavij, ki jih v Novosadskem pravopisu ni bilo, kot npr. odnos med grafemi in fonemi, pravopisni znaki pri številih, organizacija bibliografske enote, slovar lastnih imen, slovar kratic. Priročnik odlikuje še nekaj novih praktičnih in terminoloških rešitev.

PP nadaljuje fonetsko oz. fonološko tradicijo, le s to razliko, da je pravopisna problematika popolnoma ločena od slovnične, besedne, slogovne in pravorečne. Zato bo marsikaterega uporabnika na prvi pogled zbegal Splošni pravopisni slovar, v katerem mnogih besed ne bo našel in bo zato mislil, da jih ne sme uporabljati. Besede v slovarju so izbrane izključno glede na pravopisno normo, ne pa slovnično, leksikalno, pravorečno ali slogovno. To se pravi, da PP nima in niti ne želi imeti funkcije svetovalca, kakršno so imeli dosednji pravopisi. Tako bomo v njem našli besedo *godišnji*, ker je pravopisno zaznamovana (lahko jo napišemo kot *godišnji* ali kot *godišni* – to bi bil pridevnik od *godište*, in ne od *godina*), ne najdemo pa besede *godina*, ker ni nobenega dvoma, kako naj jo napišemo. Ravno tako bomo našli *obezbijediti*, ne pa njene sopomenke *osigurati*. Pri nekaterih besedah avtorja

* Vladimir Anić i Josip Silić: Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Sveučilišna naklada »Liber« – Školska knjiga, Zagreb, 1986.

navajata stavke, iz katerih lahko razberemo pomen pravopisno zaznamovanih besed. (V Novosadskem pravopisu zglede s stavki ni bilo.) Npr. *mlačenje*: *To mlačenje vode sporo teče, in mlačenje: Bilo je mnogo mlačenja prazne slame.* Avtorja v uvodu pravita, da Priročnik opisuje »književnojezični izraz kakav je u upotrebi u Hrvatskoj«. V slovarju Priročnika pa vendarle najdemo mnogo turcizmov, ki niso v rabi na tem jezikovnem področju, mnogi uporabniki pa jih tudi ne bodo razumeli, npr. *habernik, habernjača, hadumac, hadžinedomak, hairdžija, hajvan, hakati* itn. Tak slovar ima za mnoge uporabnike tudi svojo slabo stran, ker jim ne bo pomagal ne pri izbiranju besede ne pri njenem naglašanju. Ob tem Priročniku bi nujno potrebovali še pravorečni priročnik, kakor tudi slovar najpogosteje rabljenih besed (v enem zvezku), o čemer sta med pripravljanjem PP razmišljala tudi sama avtorja.

Ob splošnem pravopisnem slovarju ima PP še slovar lastnih imen, v katerem so le-ta sistematično obdelana. Takega slovarja v dosedanjih pravopisih ni bilo. Vanj so vključena večbesedna lastna imena naselij (ne pa ljudi), enobesedna pa samo tedaj, če so pravopisno zanimiva, in pa imena, ki vzbujajo pozornost zaradi svoje pogostnosti ali tematske zanimivosti, npr. *Beli Manastir, Đurđevac, Izvršni odbor Privredne komore Jugoslavije* itn. Dodan je še slovar kratic, ki vsebuje stare in nove merske enote (*w/W*) in kratice za mednarodne organizacije, ki jih načelno pišemo v izvorni obliki (*SEV / Sovet èkonomičeskoj vzaimopomošči / Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoč*) in ostale kratice. Kratice za sklone npr. priporočata avtorja, naj bi pisali z malo začetnico in s piko (ak.), dovoljujeta pa zaradi ekonomičnosti tudi pisavo z veliko začetnico npr. *nominativ jednine muškog roda* kot *NJM*. V slovarju kratic ni npr. kratice za *gospodu*, je pa kratica za *gospodin (g.)*. Pri nekaterih kraticah tudi ni posebej poudarjeno, ali se nanašajo tudi na ženski spol, npr. pri kraticah *mg., prof., doc.*, kot pri kratici *uč.* (*učenik, učenica*). Dobro je, da sta avtorja oba slovarja ločila od Splošnega pravopisnega slovarja, ki zato ni preobremenjen še s temi podatki, uporabniki pa sedaj lahko hitreje in enostavneje pridejo do potrebnih informacij.

Kot dosedANJI pravopisi je tudi PP razdeljen na dva dela: prvi vsebuje pravila, v drugem je pa slovar. Prvi del ima več poglavij: Opis črk (latinica in cirilica) in grafemskega sistema hrvaškega ali srbskega jezika, kjer so razloženi mnogi primeri, ko se grafemi in fonemi ne ujemajo, npr. *iz čaše*, kjer grafem *z* predstavlja fonem *š*: *iščāše*, ali v primeru tipa *je-danput*, kjer se *n* izpred *p* uresniči kot *m*.

Posebno poglavje je posvečeno razlagi odnosov med grafemi in fonemi (v Novosadskem pravopisu se o tem ne govori). Avtorja navajata znake, ki jih lahko uporabljamo za označevanje fonemov *č, ć, ž, ź, š, ž*, kadar na teleprinterjih in računalnikih in drugih strojih teh grafemov ni: *cc* za fonem *č*, *ch* za fonem *ć*, *dzz* za fonem *ž*, *dj* za fonem *ź*, *ss* za fonem *š* in *zz* za fonem *ž*.

Sledi poglavje o pravopisnih znakih v ožjem smislu (torej o ločilih) in v širšem smislu. Tako npr. pika kot pravopisni znak v ožjem pomenu besede označuje konec stavka, v katerem se nekaj izjavlja, pika kot pravopisni znak v širšem smislu pa se uporablja za krajšanje besed, za označevanje vrstilnih števnikov in za ločevanje številčnih mest, npr. *i sl., 14. studenoga 1910. in 130.000*. Avtorja torej gresta od skladnje k manjšim enotam in to področje, v primerjavi z Novosadskim pravopisom, obdelata bolj sistematično in bolj popolno. Podrobno navajata vse vrste stavkov, pojasnjujeta odnose med njimi in določata položaje, v katerih je treba (ali ni treba) pisati vejice, podpičje, dvopičje ipd. PP predpisuje pisanje pike za vrstilnimi števnikmi tudi tedaj, ko so zapisani z rimskimi številkami (189), npr. *To se dogodilo 2. VIII. 1981.* (po Novosadskem pravopisu se v tem primeru pika ni pisala).

Poglavje o pravopisnih znakih v številih sistematično pojasnjuje rabo pike, vejice, dvopičja, črtice in poševne črte.

V poglavju o veliki in mali začetnici je nekaj razlik glede na Novosadski pravopis. Po-možna beseda (predlog, veznik ali člen), ki se sicer piše z malo začetnico, se na začetku tujega lastnega imena piše z veliko začetnico: *Di Stefano, Von Karajan*. Besede *predsjednik, car, sultan* ipd. se ne glede na to, ali stoje zase ali ob imenu konkretne osebe, pišejo z malo začetnico (doslej so se pisale z veliko začetnico, če so se nanašale na konkretno osebo): *Stigao je predsjednik. Stigao je predsjednik Pertini*. Pri imenih nebesnih teles se piše z veliko začetnico samo prva beseda: *Kumova slama, Veliki pas, Veliki medvjed* (v Novosadskem pravopisu so se v imenih nebesnih teles vse besede pisale z veliko začetnico: *Kumova Sla-ma, Veliki Pas, Veliki Medvjed*). Z veliko začetnico se pišejo tudi zaščitna imena predmetov (o tem Novosadski pravopis ni govoril), npr. *Faks* (detergent), *Tigar* (gume), *Meprobromat* (zdravilo) ipd. Danes, ko nas tovarne vsak dan »bombardirajo« z novimi izdelki in zlasti še z novimi imeni zanje, bo uporabnik res težko ugotavljal, katera imena so za-ščitena in katera niso.

Pri pisanju skupaj in narazen PP upošteva težnjo po adverbializaciji in ločuje predložno-samostalniške konstrukcije in prislove, npr. *Usput je donio cvijeće* (prislov) in *Uz put raste cvijeće* (predlog + samostalnik). V Novosadskem pravopisu pravila o pisanju skupaj in na-razen niso bila dosledna: pisalo se je npr. *u zimu, toda ujutro, auto-limar, toda autokarta*. PP zaradi »praktičnosti, gospodarnosti in racionalizacije« izenačuje pisanje *autocesta, au-toput* itn. Ravno tako izenačuje pisanje s sufiksalo enoto put in puta, toda da imamo: *je-danput, dvaputa* (v Novosadskem pravopisu: *jedanput, toda dva puta*). Tudi posamosta-ljeni števniki in števniški pridevniki se pišejo skupaj (244): *dvadesetpetorica, dvadesetpe-tero* (v Novosadskem: *dvadeset /i/ šestero*). Mislim, da bi večbesedne posamostaljene šte-vnike vendarle morali pisati narazen, že zaradi tradicije, pa tudi zato, ker se niti vsi glavni števniki ne pišejo skupaj (*sedamsto, toda dvadeset jedan*). Tako bi se izognili tudi težavam pri branju z besedami zapisanih števil, saj ni ravno lahko prebrati npr. *milijuntisučase-damstošezdesetsedmi?*

Sledi poglavje o prenosu ostanka besede v naslednjo vrsto in poglavje o pravopisnem or-ganiziranju bibliografske enote, ki ga ni bilo v dosedanjih pravopisih. Tu bo uporabnik našel razne načine oblikovanja bibliografskih enot.

V poglavju o kraticah ni večjih razlik, razen tega, da se za kraticami, če niso merske enote, piše pika, npr. *dr., mr., doc.* (v Novosadskem v teh primerih ni bilo pike). Uporabnikom bo zelo dobrodošel tudi slovar kratic, kjer bodo našli mnoge kratice, ki jih v Novosadskem pravopisu ni: *gppuk. (generalpotpukovnik), k. o. (nokaut), Nj. Preuzv. (njegova preuzviše-nost), SAS (samoupravni sporazum)* itn.

Še posebno dragocen je tisti del PP, ki obravnava foneme č, ć, č̣, č̣̣, in alternacije ije /je/e/i. V tabelah so prikazane alternacije (na samo dveh straneh), kot tudi zamenjave fo-nemov vseh vrst. Tako lahko s pomočjo tabel ugotovimo, kako npr. iz h nastane š in kako dobimo npr. *Crnovršanin* (iz *Crni vrh*, ki je v slovarju lastnih imen, ni pa tam besede *Cr-novršanin*). Drugače povedano, tu imamo ključ za vse položaje glasovnih premen, ki so pogojene tvorbnostno ali pa razvojno. Besede, ki v njih pride do premen, so nato uvrščene v splošni pravopisni slovar, in tako najdemo v njem npr. *rodoljubac – gen. jed. rodoljupca, vok. jed. rodoljupče, gen. množ. rodoljubaca ali strići – prez. strižem, imper. strizi, imperf. stri-zijah / strižah, glag. pril. sad. strigući, glag. prid. rad. strigao*.

Zelo celovito je v PP obdelano poglavje o transkripciji in transliteraciji tujih lastnih imen. Transkripcija velja za tiste jezike, ki uporabljajo latinico. Pri jezikih, ki ne uporabljajo la-tinice, moramo imena najprej prečrkovati v latinico. Pri tem se spoštuje načelo tradicije, ali drugače povedano: oblik, ki so prišle v hrvaški ali srbski jezik prečrkovane po kakš-nem drugem sistemu, ni treba ponovno prečrkovati: npr. kit. *Hsinhua* (moralo bi biti *Sjin-hua*) ali jap. *Tokio* (moralo bi biti *Tokjo*). Prejšnji pravopisi so se v glavnem ustavljali ob

evropskih jezikih, PP pa je upošteval družbeno-politične, kulturne, tehnične in znanstvene tokove življenja in je vzpostavil odnos s 30 jeziki, in to po komunikacijskem kriteriju. Vzpostavljeni so torej odnosi z jeziki, ki poprej v naših pravopisih niso bili upoštevani, npr. kitajski, japonski, svahili idr. Naloga transkripcije je, da uveljavi način izgovarjave, s katerim se približno (cilj je: čimbolj točno) uresniči izvorni način izgovarjave. Eden od jezikov, ki jih je zelo težko transkribirati, je kitajščina. Težava je v tem, da je kitajščina tonalni jezik, pa tudi v tem, da je z našimi grafemi težko označiti njihov način izgovarjave. Tako je v Priročniku *wu* transkribiran kot *vu*, *yi* pa kot *ji*. Pravilen izgovor in boljša transkripcija *wu* je *u*, pri *yi* pa *i* (*w* in *y* se ne izgovarjata). *G* na koncu besede samo podaljšuje samoglasnik in se nikoli ne izgovarja (kot npr. angleški -ing), zato bi bilo treba transkribirati *Nanin*, ne pa *Naning*.

Tuja osebna lastna imena iz jezikov, ki uporabljajo latinične črkopise, se pišejo tako kot v izvornih jezikih npr. *Peter Esterhazy*. Če so iz jezika, ki uporablja cirilico ali kak drug nelatinični črkopis, potem veljajo zanj ustrezna transkripcijsko-transliteracijska pravila, npr. *Mao Zedong*, *Fjodor Mihajlovič Dostojevskij*. Uporabnike bo zmedlo naslednje pravilo, ki pravi, da se po potrebi ena in druga imena lahko pišejo prilagojeno ustreznim transkripcijskim pravilom 442 c, npr. *Peter Esterhazi*, *Mao Dzedung*, *Fjodor Mihajlovič Dostojevski*. Tako napisana imena se sklanjajo tako, da se jim med osnovo, ki se končuje na *i*, in končnico v odvisnih sklonih vriva -j-, npr. *Petera Esterhazija* ali *Petera Esterhazya* (brez -j-). Tudi pridevniki na -ov/-ev in -in, izpeljani iz tujih osebnih lastnih imen, se pišejo tako kot imena, iz katerih so izpeljani: *Camusev*. V transkribiranih pridevnikih iz imen na -i se med -i in -ev oz. pripone -evski, -inski vriva -j-: *Kamijev*, *kamijevski* ipd. Včasih so tuja lastna imena, pa tudi njihovi svojilni pridevniki na -ov/-ev, -in imela na stiku osnove in končnice oz. osnove in pripone vrinjen -j-, ne glede na to, ali so iz latiničnih ali cirilčnih jezikov. Ženska lastna imena na -a se sklanjajo kot *Ana* – *Ane*: *Gina Lollobrigida*, *Gine Lollobrigide*, tista, ki se ne končujejo na -a, se pa ne sklanjajo: *Ingrid Bergman*, *film Ingrid Bergman*.

Posebno poglavje je posvečeno sklanjatvi tujih lastnih krajevnih imen. V glavnem veljajo tu enaka pravila kot pri osebnih lastnih imenih.

V zelo kratkem času (do konca 1986) je bila prva izdaja PP razprodana, zato je 1987 izšla druga izdaja. Ta se od prve, kot pravita avtorja v predgovoru, »razlikuje le v nekaterih rešitvah, ki sva jih na osnovi pogovorov s strokovnjaki za posamezna področja, pa s prosvetnimi in kulturnimi delavci in na osnovi kritičnih pripomb k PP poenostavila in – upava – tako dosegla, da so sprejemljivejše.« Kaj je dodano, kaj črtano, kaj spremenjeno v drugi izdaji PP?

1. Dodanih je nekaj primerov v različnih poglavjih in v splošnem pravopisnem slovarju. Npr. v XVIII, poglavju v oddelku 161: *ličko-krbavski*, *bosansko-hercegovački*, ki lahko nastopa tudi kot enoten pojem in se tedaj piše skupaj (dodano pravilo); v poglavju o velikih in malih začetnicah so dodani primeri: *Sveti Sava*, *Sveta Tri Kralja*, *Gospa od Zdravlja* (209) in *Veliki tjeđan* ter *Crkva Svetog Marka* (210).

2.a) Črtano je pravilo o pisavi z veliko začetnico zaščitnih imen za razne izdelke, npr. *Faks helizim* (210 h), dodano pa je prav tam pravilo o pisanju z veliko začetnico pri pojmi, ki imajo pomen simbola: *Sloboda*, *Ljepota*, *Providnost*.

b) Črtana je oblika *dvjesto* in sta kot edino pravilni določeni *dvjesto* ali *dvjesta*.

3.a) Spremenjeno je pravilo (245) o pisanju sestavljenih vrstilnih števnikov, ki se sedaj pišejo narazen (v 1. izdaji skupaj): *dvadeset prvi*, *sto pedeset drugi* itn.

b) Morfem put (246) se lahko glasi tudi puta in tedaj se lahko piše skupaj (v 1. izdaji: tedaj se piše skupaj). Doslej se je pisal narazen, s to spremembo pa je dana možnost, da se tako

piše še naprej. Iz splošnega pravopisnega slovarja so črtane besede: *dvadesetputa, dva-puta, triputa*.

c) Spremenjeno je pisanje kratic za merske enote (v opombah k slovarju kratic). Odpravljena je pisava z malimi črkami, npr. ne piše se *j* (jul), ampak samo *J*.

4. Nekaj sprememb in dopolnil je tudi v transkripcijah iz posameznih jezikov. Upoštevana so bila mnenja strokovnjakov za te jezike, tako da je transkripcija sedaj olajšana in bližja praksi.

Pred nami je Priročnik, ki nadaljuje fonetično oz. fonološko tradicijo naših pravopisov in ki je v njem pravopisna problematika ločena od pravorečne, slovniške, besedne in slogovne. Zato v njem ne smemo iskati odgovorov na vprašanja, ki so zunaj njegovih kompetenc. Priročnik je v primerjavi z dosedanjimi pravopisi bolj sistematičen in bolj dosleden v oblikovanju pravil. Čeprav ima nekaj pomanjkljivosti in čeprav nekatere njegove rešitve niso sprejemljive, ima vendarle izjemno znanstveno vrednost. Pravopisna norma je v Priročniku, kot pravi eden od njegovih avtorjev, pojmovana »elastično«, ker »kakor se razvija jezik, tako se razvija tudi pravopis; pravopis je pravzaprav odraz jezikovnega razvoja«. Tako se bodo neke boljše rešitve, kadar se bodo pojavile, spet lahko vključile vanj. Dotlej pa bo PP pomagal dvigovati kulturo našega pisanja – v času, ko nimamo na voljo niti najosnovnejših jezikovnih priročnikov.

Vesna Požgaj-Hadži
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Prevedel Jože Sever

O KRAJEVNIH IMENIH V IZOLSKI OBČINI

Na našo prošnjo za popravke in dopolnila k Slovenskim krajevnim imenom (SKI) ni bilo pričakovanega odziva; zato smo s tem večjim zanimanjem prebrali, kar je v 4. številki Jezika in slovstva napisala o krajevnih imenih izolske občine Jelka Morato-Vatovec.

Ocenjevalka meni, da so uredniki SKI »premalo upoštevali specifičnosti tega področja« in da bi morali »bolj upoštevati živo rabo – dejansko stanje«; pravi tudi, da so se v delo »vrinile nekatere napake, ki bi jih bilo ... ob morebitnem ponatisu treba popraviti«. Urednikom SKI očita, da so ob nepopolnih oziroma popačenih informacijah delali imena »nestrokovno in v nasprotju z znanstvenimi pristopi ... po lastnem občutku za jezik (uredniška samovolja, pretirani purizem ali hiperkorekture?)«. V osnovo svojega razmišljanja o (ne)skladnosti oblik z normo slovenskega knjižnega jezika pa je vstavila še ekspresivno poved: »Mimogrede: kje pa so te norme in kdo jih določa?«

Bistvo nesporazuma med J. Morato in uredniki SKI je v dilemi, o čem naj priročnik govori: ali o uradnih, zdaj veljavnih imenih krajev (bodisi da so ustrezna ali ne) in o knjižni oziroma s knjižno normo usklajeni rabi vseh in drugih izpeljanih oblik – ali pa o živih (starih, domačih, pogovornih, lokalnih, narečnih ipd.), toda neuradnih imenih krajev in njihovih izpeljankah.

SKI si je vzel za izhodišče prvo možnost, jo utemeljil v uvodu priročnika ter uresničil v slovarju. Vendar je uradnim oblikam dodal tudi podatke o morebitni drugačni živi rabi, zlasti lokalni in narečni. S posebnega stališča je obdelal pisno in s posebnega govorno